

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA NEDERLANDISTIKY

Studijní rok 2015/2016

TUSSEN HET NEDERLANDS, NEDERDUITS EN HOOGDUITS:

DE GELEIDELIJKE VORMING VAN EEN TAALGRENS

BETWEEN DUTCH, LOWER GERMAN AND (HIGH) GERMAN:

THE GRADUAL FORMATION OF A LANGUAGE FRONTIER

Jana Kuzmíková

Begeleider: prof. Dr. Wilken Engelbrecht, cand. litt.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem svou bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu, kterou jsem použila.

Hierbij verklaar ik dat ik mijn bachelorscriptie zonder hulp van derden heb geschreven en dat ik alle gebruikte literatuur en andere bronnen heb vermeld.

V Olomouci, dne ...

Jana Kuzmíková

Dankbetuiging:

Ik wil graag van harte mijn begeleider bedanken voor zijn begeleiding, kritiek, tijd, aanmerkingen en adviezen bij het schrijven van mijn bachelorscriptie.

Jana Kuzmíková

“Two things are infinite: the universe and human stupidity; and I am not sure about the universe.”

(Albert Einstein)

Inhoud

Inleiding	7
1. De prehistorie (ca. 5000 voor Chr. – zesde eeuw na Chr.)	8
1.1 Het Indo-Europees	8
1.2 Het Germaans	9
1.3 Klankverandering	9
1.4 De Oudnederlandse dialecten	10
1.5 Klankveranderingen tussen de Germaanse dialecten	10
1.6 De problemen van de West-Germaanse eenheid	11
2. Geschiedenis van het Nederlands	12
2.1 Externe taalgeschiedenis.....	12
2.2 Het Oudnederlands en Middelnederlands.....	12
2.3 De opkomst van de Nederlandse taal	14
3. Geschiedenis van het Duits	15
4. Het Nederduits	16
5. Modern Duits	21
5.1 Morfologie van het Duits.....	21
Voornaamwoorden	22
Naamwoorden.....	22
Adjectieven	24
Werkwoorden	25
6. Modern Nederlands.....	27
6.1 Morfologie van het Nederlands	28
Nominale verbuiging	28
Adjectieve verbuiging.....	29
Werkwoorden	30
7. Vergelijking van het Nieuwnederlands met het Nieuwhoogduits	32
8. Nederduitse elementen in de NieuwHoogduitse geschreven taal	36
Conclusie.....	37
Bronnen	38
Resumé v češtine.....	39

English Abridgement.....	40
Anotace.....	41

Inleiding

De geschiedenis van een taal is met andere woorden de beschrijving van taalverandering of taalontwikkeling. Alles verandert. De mensen, het bos, de wetenschap, het weer, de tijd, de generaties.. De taal verandert ook. De taal is dynamisch. Een volwassene spreekt niet op dezelfde manier als toen hij een kind was. De taalverandering is een feit van het dagelijkse leven. Het is geen plotseling maar een langzaam proces. De veranderingen kunnen klein maar ook groot zijn: nieuwe klanken, nieuwe woorden, woordverbindingen.

Het is belangrijk voor ogen te houden dat niet alleen het Nederlands maar ook het Duits bestaat uit een aantal dialecten, vaktalen, en etnische variëteiten. De geografie van beide landen is verschoven. En de verschuiving van de mensen en culturen kunnen in de loop van de tijd ook de taal veranderen.

Ik, als een student van de Germaanse talen, denk dat het ook belangrijk is, hoe precies de taal, die men leert, ontstond. Omdat ik twee talen studeer – het Duits en het Nederlands – heb ik besloten de geschiedenis van deze talen samen te vatten en dan vergelijken. In deze bachelorscriptie staat dus de geschiedenis centraal, dan de evolutie van het Nederlands en het Duits en de vergelijking tussen elkaar. De scriptie gaat over de externe geschiedenis (de structurele veranderingen) van deze twee talen en hun dialect – het Nederduits.

Deze bachelorscriptie behandelt de hoofdstukken, die met de geschiedenis, ontwikkeling en de vergelijking van de twee hedendaagse talen samenhangen. Het eerste deel gaat over de opkomst van de Germaanse talen. Het tweede hoofdstuk gaat over de morfologie binnen de ontwikkelingen van het Nederlands. Dan komt de geschiedenis van het Duits en de beschrijving van het Nederduits.

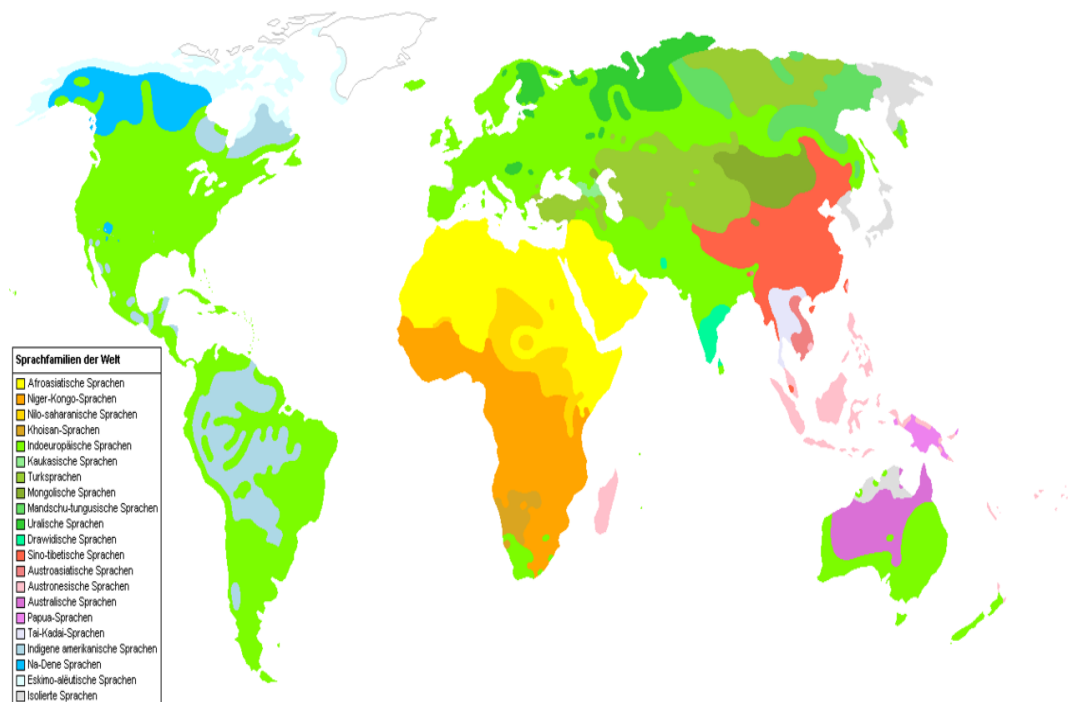
Als de laatste stuk van deze scriptie wordt een antwoord gegeven in welke gevallen deze twee talen veel gemeenschappelijk hebben en omgekeerd.

De bronnen die ik heb gebruikt, zijn meestal uit de boeken die met de linguïstiek van het Nederduits, Duits en het Nederlands samenhangen.

1. De prehistorie (ca. 5000 voor Chr. – zesde eeuw na Chr.)

1.1 Het Indo-Europees

Het Duits en het Nederlands zijn al ver voor de geboorte van het Duits en het Nederlands als aparte dialecten begonnen en ook ver van de landen waar deze talen nu officieel gesproken worden. In het gebied van Zuid-Rusland leefde een aantal mensen die een vreemde taal spraken. Nu noemen we deze taal het Indo-Europees. Hoewel we niet precies weten op welke manier het Indo-Europees is ontstaan en hoe zijn structuur eruit heeft gezien, bestaan er dankzij de latere dochtertalen (Grieks, Latijn, Duits, Nederlands, etc.) ideeën over de Indo-Europese klanken. Als voorbeeld van de reconstructie van het Indo-Europees kan ons woord *vader* dienen: Latijn *pater*, Grieks *patèr*, Sanskriet *pitar-*, Engels *father*, Duits *Vater*, Nederlands *vader*. De Indo-Europese vorm is *ph2tér*. De Indo-Europese taal was een belangrijke en succesvolle taal. Alle tegenwoordige Europese talen (zonder het Fins, Hongaars en het Baskisch) en sommige Indiase talen behoren tot de Indo-Europese taalfamilie. Dankzij de geografische verbreiding zijn Indo-Europese talen dominant geworden in Amerika, Azië en Zuid-Afrika.¹

2

¹ Nicoline van der Sijs. *De Geschiedenis van het Nederlands in een notendop*. Amsterdam: Bert Bakker, 2006, 15

² https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Sprachfamilien_der_Welt_%28Wikipedia_Farben%29.png . Gebruikt op 2016-4-18.

1.2 Het Germaans

Door de volkverhuizing van de mensen vanuit Zuid-Rusland (ongeveer 2000 jaar voor Christus) werd het Indo-Europees over Europa en India verbreid. Door de nieuwe omgeving en dankzij het contact met de oorspronkelijke bewoners kwam het tot contact van het Indo-Europees met de talen die er eerder werden gesproken. Het Indo-Europees en de oorspronkelijke talen hadden invloed op elkaar. Zo kwam het tot verandering van het Indo-Europese klanksysteem. De Indo-Europeanen trokken ook naar Zweden, of Noorwegen, en de kust van Duitsland. Het in dit deel gesproken dialect wordt Germaans genoemd.³

1.3 Klankverandering

Het Indo-Europees werd door de oorspronkelijke bevolking overgenomen. De veranderingen waren meestal regelmatig en daarom is het mogelijk om ze in ‘klankwetten’ te beschrijven. In het noorden van Europa kwam het tot de zogenoemde Germaanse klankverschuiving. Na deze klankverschuiving onderscheidt de Germaanse taalfamilie zich van de andere Indo-Europese talen. De hervorming van de Indo-Europese *p, t, k* veranderden in de Germaanse *f, th* (als in het Engels *thought*) en *ch*, de klanken *b, d, g* (als in het Engels *give*) gingen over in *p, t, k*, en *bh, dh, gh* veranderden in *b, d, g*.⁴

Daaropvolgend ontstonden uit *k* de *ch* en de *s*. Deze verandering hangt van de klemtoon in het woord af: als de klank *ch* ná de klemtoon stond, veranderde *ch* in *h* (deze is in het Oudnederlands tussen twee klinkers verdwenen, vergelijk Nederlands *zien* met Duits *sehen*). Als de klank *ch* vóór de beklemtoonde lettergreep stond, veranderde hij in *g*: *zien* – *zag/zeggen*, *slaan* – *sloeg/geslagen*, *ruw* – *ruig*,... Als de klank *s* vóór de klemtoon stond, veranderde die in *r*: *kiezen* – *uitverkoren*, *verliezen* – *verloren*, *vriezen* – *het vroom*, *wezen* – *waren*.⁵

Het Indo-Europees kende ook veranderingen van de klinkers. De korte *o* en *a* maakten samen *een korte a*: Latijn *octo*, in het Nederlands *acht* en er zijn nog meer verschuivingen tussen het Indo-Europees en het Germaans. De Indo-Europese lange *o* en *a* vormden *een lange o*: Latijn *mater* naast Nederlands *moeder*. Dan was de Indo-Europese *u* verschillend als de Germaanse. De Indo-Europese *u* werd als /*oe*/ uitgesproken. De later ontwikkelde Standaardnederlandse *ij* werd uit de Germaanse *lange i* getransformeerd. Beide werden uit de Indo-Europese *ei* gevormd. Een belangrijke verandering betreft de klemtoon. In het Germaans zoals in het Nederlands ligt de klemtoon op de eerste klinker. Ook de

³ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 20.

⁴ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 21.

⁵ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 21.

samengestelde werkwoorden en de samengestelde zelfstandige naamwoorden vielen in deze verandering.⁶

1.4 De Oudnederlandse dialecten

De eerste teksten met de historische dialecten van het Oudnederlands of Oudnederfrankisch zijn rond de zesde eeuw geschreven. Er ontstonden verschillende variëteiten en dialectgroepen, waarmee de historische periode van het Oudnederlands en Oudnederfrankisch begon. Het dialect verschilde per gebied. Er zijn verschillen tussen het Oudnederfrankisch, het Oudoostnederfrankisch (Limburgs en Rijnlands) en het Oudwestfrankisch (Brabants en Vlaams). Oudsaksisch werd niet alleen in Oost-Nederland gesproken, maar ook in Duitsland, in het gebied van de benedenstroom van de rivieren Rijn, Eems, Weser en Elbe.⁷

Het Nedersaksisch in Duitsland wordt ook wel Nederduits genoemd. Het verschil tussen het Hoog- en Nederduits is “hoog” en “neder”, waarbij de prefixen de geografische aanduidingen zijn: het Hoogduits werd en wordt gesproken in de hooggelegen, bergachtige streken ten zuiden van de lijn Keulen-Berlijn (de zogenaamde *Benrather Linie*), het Nederduits als gezegd in het gebied aan de benedenloop van de grote rivieren. Het Saksisch is een Duitse dialect dat in de huidige Duitse deel Saksen wordt gesproken. Uit deze “hoge” vorm heeft het Hoogduits zich ontwikkeld.⁸

Het verschil tussen het Hoogduits en het Nederduits is niet alleen in de gebieden waar ze gesproken werden, maar deze dialecten hebben een afwijking van taalkundige aard. Uit de historische geschriften blijkt onder andere dat er een andere grote klankverschuiving had plaatsgevonden. Tussen midden van de vijfde en het eind van de zesde eeuw heeft zich de Hoogduitse klankverschuiving voorgedaan. Deze klankverschuiving betreft niet het Oudnederlands en evermin het Oudsaksisch. In deze tijdperiode bestonden er al verschillen tussen deze drie oude dialecten.

1.5 Klankveranderingen tussen de Germaanse dialecten

De Oudhoogduitse klankverschuiving hield in dat in Hoogduitse woorden de medeklinkers *p,t,k* na klinkers veranderden in *f,s,sch* en na medeklinkers of aan het begin van een woord in *pf, (t)z, k*. Na *r* en *l* veranderde *p* in *f*, niet in *pf*. Hierdoor kwamen de

⁶ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 22.

⁷ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 35.

⁸ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 35

Hoogduitse vormen *Apfel, das, Dorf, ich, machen, Pfund* te staan tegenover de Nederlandse en Saksische vormen *appel, dat, dorp, ik, maken, pond/pund*.⁹

Tussen het Oudsaksisch en het Oudnederlands zijn er meer gemeenschappelijk kenmerken dan met het Oudhoogduits. Dus in beide talen is de Germaanse *ai* via *ei* tot *een lange ee* verschoven. Vergelijk het Nederlandse *steen* met het Hoogduitse *Stein*. De volgende klankverschuiving onstond toen de Germanse *au een lange oo* was geworden *kopen x kaufen*. Deze klankverschuiving geldt niet voor de medeklinker *w* (*schouwen, vrouw,...*) en voor de lettergrepen waar een *i* of *j* plaatsvond. Dan was de *ai* in *ei* veranderde en niet in *lange ee* (*geit, ei,...*). Tegenover het Germaans werden *ai* en *ei* als twee klanken uitgesproken terwijl in het Nederlands werden verbonden tot een tweeklank.¹⁰

Het Saksisch onderscheidt zich van het Oudnederlands en Hoogduits bijvoorbeeld in de zogenoemde “*eenheidsmeervoud van de tegenwoordige tijd*”: in het Saksisch hebben alle meervouden dezelfde uitgang: *wi maket, ji maket, se maket*. In het Oudnederlands had iedere persoon een eigen uitgang: *wi makon, gi makot, sia makunt*. Later vielen eerste en derde persoon samen: *wij maken, gij maakt, zij maken* – zo is het nog in het Hoogduits: *wir machen, ihr macht, sie machen* –, terwijl nog weer later, na de opkomst van het voornaamwoord *jullie*, ook in het Nederlands alle meervoudsvormen dezelfde uitgang kregen.¹¹

1.6 De problemen van de West-Germaanse eenheid

De interconnectie en overlapping van de taal van al deze stammen werden geïnterpreteerd door het onderzoek op verschillende manieren. Men dacht in eerste instantie aan een uniforme ‘oude Duitse’ taal. Deze veronderstelling is echter niet houdbaar. Vandaag de dag, uiteenlopende opvattingen over de kwestie van de West-Germaanse en Ingweonse eenheid uit elkaar sterk. Sommige onderzoekers willen de term *West-Germaans* alleen toepassen als een puur geografische aanduiding.

⁹ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 37.

¹⁰ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 37.

¹¹ Van der Sijs, De geschiedenis van het Nederlands (2006), 37/38.

2. Geschiedenis van het Nederlands

2.1 Externe taalgeschiedenis

Het Nederlands behoort tot de Germaanse talen. Aanvankelijk lijkt het belangrijk de voorgeschiedenis van het Nederlands bij de kolonisatie van Germaanse stammen in de Germaans-Talige streken te laten beginnen. Deze variant van het Germaans heeft zich tot de taal ontwikkeld, die we nu de naam *Nederlands* geven.¹²

De toenemende druk van de Germaanse stammen in onze gebieden werd waargenomen circa na 400 A.D. na de afnemende macht van de Romeinen (in West-Europa). De Franken, een van de stamverbanden, verbreidden zich naar het zuidwesten, naar (Noord)-Frankrijk, de Saksen staken deels over naar Engeland. De Friezen verbreidden hun macht langzaam in zuidelijke richting tot aan de grote rivieren en verder langs de kusten. Hier ontstonden de varianten van de Germaanse taal die het Fries en het Saksisch worden genoemd. Ze kunnen ook onder de term ‘Ingweoons’ worden opgenomen.¹³

Sinds de 6de eeuw beïnvloedt er binnen het Continentaal-Westgermaans een linguïstische vervorming die vooral het Zuid-Germaans treft – de tweede of Hoogduitse klankverschuiving. Deze klankhervorming was van cruciaal belang voor het ontstaan van het Nederlands.¹⁴

2.2 Het Oudnederlands en Middelnederlands

De naam Oudnederlands dient als de verzamelde term voor de verwante dialecten in de Lage Landen (vóór 1200). Tot de Lage Landen behoorde in die periode het huidige gebied van Nederland (met uitzondering van de kuststreek van Groningen tot aan de Oude Rijn in de Zuid-Holland), het deel van België, waar het Nederlands gesproken wordt, Frans-Vlaanderen en een klein gebied van Duitsland tussen de Nederlandse grens, de Rijn en de zogenaamde Benrather Linie, de grenslijn die het Neder- en het Hoogduitse taalveld en Limburg van Nederlandse Venlo scheidt. In dit gebied wordt een Hoogduitse dialect gesproken. Verder formeren het Engels, Duits, Fries en Platduits samen met het Nederlands de Westgermaanse groep.¹⁵

Het Nederlands als een lid van de Westgermaanse groep, onderging een aantal verschuivingen die het met het Engels, Duits en Fries heeft gedeeld: “verdubbeling van de

¹² Joop van der Horst & Maarten van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1977, 20.

¹³ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 20.

¹⁴ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 21.

¹⁵ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 37.

medeklinkers plaats vóór een /j/ en soms vóór /r/ en /w/, de zogenaamde ‘Westgermaanse consonantengeminatie’); diftongering van de zogenaamde e² tot /ia/, /ie/ in de 6^e eeuw; verdwijnen van de nominatiefuitgang in een aantal declinaties; het ontstaan van ‘spontane’ klinkers bij nasalen en liquidae (r, l, m, n); de overgang van Germ. /ð/ naar /d/.”¹⁶

Later heeft het Oudnederlands zich tot het Middelnederlands ontwikkeld. De periode van de “oude” Germaanse talen vond plaats rond 1150. Dit treft ook de Oudnederlandse taal. Uit deze tijdperk (en eigenlijk uit de twaalfde eeuw) zijn er geen teksten in het Middelnederlands (circa 1150) bewaard. Tot circa 1250 werd er in het Frans geschreven – van Vlaanderen in het Oost tot Nederrijn in het Noorden – de Zuidelijke Nederlanden. De grens tussen het Frans en het Nederlands zijn op basis van bepaalde teksten meer aangenaam vast te stellen dan de grens tussen het Middelnederlandse en Middelhoogduitse teksten. Als de beslissende scheidingslijn tussen de Middelhoogduitse en Middelnederlandse taal grens wordt door de tweede (Hoogduitse) klankverschuiving uitgevoerd waarbij de Benrather Linie ontstond en als een grenslijn dient. De Benrather Linie gaat van de Rijn naar het noordoosten, waar deze de afbakening tussen het (Nederlandse) Nederrijns en (Nederduitse) Westfaals vormt. Vanaf de 13de eeuw begint de bloeitijd of de verspreiding van de Nederlandstalige gebieden en de latere politieke situatie heeft de verschillende streektaale gedefinieerd. De term *altniederfränkisch* (de basis van het Nederlands) werd vaak voor Oudnederlands gebruikt en de Duitsers noemen nog nu de oudere fase in dat Nederlandse taalgebied dat nu op Duitse terrein ligt – *niederfränkisch*. De oorzaak daarvoor is voor een goed begrip van de verspreiding van het Middelnederlands om even stil te staan bij het drietalenpunt van het Hoogduits, Nederduits en het Nederlands.¹⁷

“Het *Oudnederlands* lijkt een variant van het Frankisch die zich in de Nederrijn van het overige Frankisch onderscheidt door zijn onverschoven occlusieven.”¹⁸ “Het *Middelnederlands* is een onverschoven variant van het Frankisch, die zich uitstrekt over Limburg, Brabant en Vlanderen, met een uitbreiding van Holland en Utrecht. Het Nederduitse karakter is in de 13de eeuwse oorkonden nog duidelijk aanwezig.”¹⁹

Na de vastgestelde taalscheiding tussen het Continentaal-Westgermaans en het Romaans kan men eindelijk over taalgebieden spreken. Er ontstonden vier taalgebieden in het Continentaal-Westegermaanse gebied: het Friese, het Nederduitse, het Hoogduitse en het Nederlandse. De grootse taalmutatie, die zich door de geleidelijke ‘overdakking’ van het Nederduits door de (Hoog)duitse standaardtaal ontwikkelde, die daarin plaatsvond, ging

¹⁶ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 38.

¹⁷ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 69.

¹⁸ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 72.

¹⁹ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 72.

verder tot de samensmelting van het Nederduitse en het Hoogduitse gebied tot het Duitse taalgebied.²⁰

De geleidelijke ‘overdakking’ van het Nederduitse gebied door de ontwikkelde (Hoog)duitse standaardtaal helpt bij het definiëren van de term en het begrip ‘taalgebied’. De hedendaagse definitie van ‘taalgebied’ is “de verzameling van plaatsen waar éénzelfde taal de functie van standaardtaal vervult”.²¹

2.3 De opkomst van de Nederlandse taal

De Nederlandse taal is ontstaan op het einde van de tribale dialect van het grondgebied van het huidige Nederland en België vacant Franken, Saksen en Friezen. In de historische ontwikkeling van het Nederlands zijn - net als in het Duits en in het Engels - drie belangrijke periodes met verschillen: 1. het Oudnederfrankisch de 7de - de 11de eeuw; 2. het Middennederlands van 12de tot 16de eeuw; 3. het Nieuwnederlands sinds de 17de eeuw.

²⁰ Van der Horst & van den Toorn. *Geschiedenis van de Nederlandse taal* (1977), 73.

²¹ Claus Jürgen Hutterer. *Die germanischen Sprachen: Geschichte in Grundzügen*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987, 262.

3. Geschiedenis van het Duits

De Duitse dialecten gaan terug op de dialecten van de West-Germaanse stammen – Franken, Saksen, Hermunduri, Alemannen, Suebi en Beieren, die zich in het gebied vestigden ruwweg overeenkomt met Duitsland ten westen van de Elbe en Saale, het huidige Oostenrijk en het Duitstalige Zwitserland. Vanaf de tijd van Karel de Grote tot de achttiende eeuw, was er een koloniserende beweging van deze dialecten naar het oosten, in de eerste plaats in Bohemen, Slowakije, Hoger Saksen, Silezië, Mecklenburg, Brandenburg, Pommeren, Litouwen, Letland en Estland, en zelfs aan te maken taalkundige enclaves als verre oosten als de Wolga of zuidoosten als Banaat. Met de uitbreiding naar het oosten werd ongedaan gemaakt, zodat met uitzondering van enkele geïsoleerde sprekers en eigen enclaves en bepaalde grensregio's, de Duits-Slavisch-Hongaarse grens valt nu samen met de moderne staatsgrens van Duitsland en Oostenrijk. De dialecten van de Duitse taal worden gesplitst in Nederduits en Hoogduits. De eerste taal wordt in het noorden van Duitsland gesproken. In taalkundige termen, het criterium is de mate waarin de dialecten zijn door de zogenaamde 'Hoogduits Consonantverschuiving' getroffen: het Nederduits is er niet door aangetast. 'Centraal' Duitse gedeeltelijk, en Zuid van Hoogduits waren (bijna) volledig. Het moderne Standaard-Duits heeft zich voornamelijk ontwikkeld op basis van de laatmiddeleeuwse kanselarijtaal van het hof van Saksen en het Oost-Centrale dialect rond Dresden. In de loop van de zestiende en zeventiende eeuw kreeg deze geschreven taal geleidelijke aanvaarding door het hele Duitse taalgebied, voor een deel als gevolg van de economische macht van Saksen en de positie van het dialect, intermediair tussen de Neder- en Hoog-Duitse dialecten en deels omdat Luther maakte het de taal van de Reformatie. In dit proces van geografische uitbreiding, de opkomende moderne Duitse norm ontstond - maar werd ook beïnvloed door - concurrerende regionale normen, de Neder-Duitse norm van de Hanze in het noorden, en de Hoog-Duitse 'Algemeen-Duits' in het zuiden. Het gesproken standaard verbreidde zich veel later en is gebaseerd op de Noord-Duitse uitspraak van de schriftelijke standaard, getuige het feit dat Saksen tegen het einde van de achttiende eeuw zijn politieke macht en culturele prestige aan Pruisen had verloren. De uitbreiding van het gesproken standaard werd nooit voltooid, maar: zowel in Zwitserland en Luxemburg lokale dialecten hebben gebleven, waar het sociale prestige gewoonlijk geassocieerd met een standaard taal was.²²

²² Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 258.

4. Het Nederduits

Het Nederduits – met zijn vaker gebruikte populaire naam: Platt of Plattdüütsch – is de moedertaal van de reeds lang gevestigde bevolking van Noord-Duitsland. Zijn taalgebied beslaat heden Brandenburg en Mecklenburg, Nedersaksen, Sleeswijk-Holstein, Westfalen, het meest noordelijk gelegen deel van Hessen en de twee belangrijke Hanzesteden Bremen en Hamburg. Taalgeografisch ligt dit gebied ten noorden van de zogenaamde Benrather lijn, dat wil zeggen van de grens van de tweede klankverschuiving. De Nederduitse oorsprong gaat terug op het Oudsaksisch. Vandaag is het aantal sprekers ergens tussen de een en twee miljoen native speakers, maar er zijn tien miljoen passieve sprekers (degenen die de taal alleen begrijpen).²³

Ten aanzien van de ontwikkeling kwam het Nederduits na zijn Oudsaksische of Oudnederfrankische stadium in de 13^e eeuw in het middelste stadium, het Middelnederduits. De hoogtijdagen van het Middelnederduits vielen samen met het gouden tijdperk van de ondersteunende macht, de belangrijkste economische, sociale en politieke factor in het noorden, de Hanze. Vanaf de 17^e eeuw wordt er van het Nieuwnederduits gesproken.²⁴

In taalkundige termen kan de Midden-Nederduitse tijd door het proces van dialect worden gekarakteriseerd. De gehele periode stond onder de invloed van de Hoogduitse en de Nederlandse orthografie. Er was dus een dubbele oriëntatie. De grammaticale structuur is gekenmerkt, zoals in het Midden-Nederlands, door een snelle vereenvoudiging. Kenmerkend is vooral het ontbreken van de tweede (hoogduitse) klankverschuiving: In het Nederduits *Punt x* in het Hoogduits *Pfund*, *Appel x Apfel*, *Topp x Zopf*, *helpen x helfen*, *Katt x Katze*. De oude samengestelde medeklinkers *-hs-* werd tot *-ss-* aangepast, bijvoorbeeld *wassen x wachsen*, *Oß x Ochse*. De klankverschuiving *-nd-/nt-*, *-ld-/lt-*, *-rr-* werden in een aanzet assimilatorisch tot *-nn-*, *-ll-*, *-rr-* vereenvoudigd: *anners x anders*, *ünnen x unten*, *Feller x Felder*, *hollen x halten*, *warrn x werden* niet maar in een coda of staart: *Land x Land*, *Feld x Feld*, *hart x hart*. De medeklinkers *-sl-*, *-sm-*, *-sn-*, *-sw-* evenals *-sp-* en *-st-* zijn in hun oorspronkelijke kwaliteit bewaard gebleven: *slapen x schlafen*, *small x schmal*, *Sne x Schnee*, *Swester x Schwester*, alleen de verbinding *-sr-* heeft tot [fr] veranderd. De vocalen zijn in het Nieuwhoogduits ook archaischer: *Huus x Haus*, *Wief x Weib*. De oude *au* und *ai* werden gemonoftongeed, bijv. *Boom x Baum*.²⁵

Het tegenwoordige systeem van de Nederduitse spelling is gebaseerd op in 1935 bevestigde regels, voor zover het niet om een streven naar juistheid van de fonetische weergave van linguïstisch belangrijke volkstaalteksten gaat. De Nederduitse spelling werd

²³ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 287.

²⁴ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 287.

²⁵ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 293.

vervolgens aangepast aan het tekensysteem van de nieuwe Hoogduitse spelling, zonder de zogenoemde *Dehnungs-h* (het vertegenwoordigt een indicatie van de vocale lengte – in het Nederlands bijv. verdubbeling van de klinkers). Bijvoorbeeld: *leren x lehren, Kaal x Kohle*. De Nederduitse alfabet bestaat uit de volgende grafemen: *a, a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, ö, p, q, r, s, ß, t, u, u, v, w, x, y, z*. (*y* maar komt alleen in vreemde woorden en Nederduitse namen met de oude spelling.)²⁶

De lengte van klinkers in open lettergreep wordt niet bijzonder genoemd zoals *bliven* ‘blijven’, *vrouw* ‘vrouw’: in gesloten lettergreep – consistent als in het Nederlands - verdubbeling van de grafeem bijvoorbeeld *aa, (ää), ee, oo, uu, üü*, resp. *ie* voor lange [i:]: *Haan x Hahn, Eekboom x Eichenbaum, Döör x Tür, Uul x Eule, Fүүr x Feuer, Kiel x Keil, Kiel*. In het Nieuwhoogduitse patroon is het dubbelschrijven van *e* voor de lange [e:] in de open eindpositie vrij wijdverspreid in woorden als *nee x nein, See x See, Tee x Tee* enz. De tweeklanken zijn [au], bijvoorbeeld *Aust* [aust] ‘Ernte’, *ei* [ae] bijvoorbeeld *eisch* [aef] ‘schlimm, unartig’, *eu* [ɔi] bijvoorbeeld *Heu* [hɔi] naast ‘Hau’, *oi* [oi] bijvoorbeeld *moi* [moi] ‘schön, angenehm’. De verdubbeling van medeklinkers heeft alleen betrekking op de korte van de voorgaande klinker, bijvoorbeeld *Kopp* ‘Kopf’, *hollen* ‘halten’, *nutt* ‘nützlich’, *ossing* ‘wild, wütend’, *ck* naast *k* bijvoorbeeld *Fack* ‘Fach’.²⁷

De schrijfwijze voor de *d* en *t* in de eindpositie volgt het nieuwe Hoogduitse gebruik, bijvoorbeeld *Dood* [do: t] ‘Tod’, maar *doot* [do: t] ‘tot’, maar er wordt na klinkers, die langer dan in het Nieuwhoogduits zijn, altijd *d* geschreven, bijvoorbeeld *Lüüd* ‘Leute’, *Broot* ‘Broot’, maar *Brööd* ‘Brote’ Pl. De grafemen *v* en *f* worden net als de stemloze [f] uitgedrukt, de schrijfwijze is ook afhankelijk van het Nieuwhoogduits, bijv. *vör* [før] ‘für’, *vull* [ful] ‘voll’, maar *fuul* [fu:l] ‘faul’, *Fisch* [fiʃ] ‘Fisch’, enz.²⁸

Afwijkend van het Nieuwhoogduits wordt *w* alleen in de wordeindpositie geschreven, overigens ook de stemhebbende klank [v] aangeduid door *v*, zie *Wief* [vi:f] ‘vrouw’, maar *geven* [ge:vən] ‘geven’. *g* en *gg* tegelijk geven de plosief [g]. *q* komt alleen voor aangevuld met *u*, bijvoorbeeld *quick* [kwik] ‘snel’. Net als bij de NHG *s* kan, volgens zijn positie, [z] geuit en stemloze [s], zie *Sunn* [zyn] ‘zoon’, *lezen* [le:Zən] ‘lezen’, *Huus* [hy:z] ‘huis’, maar je leest [le:st] ‘du liest’. De "scherpe" ß is ook op de moderne Duitse manier gebruikt: *Oß* ‘os’, maar *Ossen* ‘ossen’.²⁹

²⁶ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 296.

²⁷ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 296.

²⁸ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 297.

²⁹ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 297.

Het zelfstandig naamwoord verschilt gedeeltelijk in de drie geslachten: *de Mann* maskulina, *de Frau* femina, *dat Huus* neutrum. De groepering van de declinaties is geherstructureerd in het Nederduits door het **meervoud**:

1. **-(e)n**: m. *Barg* 'berg' – *Bargen* Pl.; f. *Dünn* 'slaap' – *Dünnen* Pl.; n. *Hart* 'hart' – *Harten* Pl. Ook de eindconsonant wordt zo nu en dan veranderd, zoals: f. *Tiet* 'tijd' – *Tiden* Pl.

2. **-er**: (met of zonder umlaut), bijv. m.-n. *Dook* 'doek' – *Döker* Pl.; n. *Land* 'land' – *Länder* Pl.; n. *Lief* 'leven' – *Liver* Pl.

3. **-s**: m. *Balken* 'balk' – *Balkens* Pl.; m. *Bäcker* 'bakker' – *Bäckers* Pl.; f. *Deern* 'meisje' – *Deerns* Pl.; n. *Dotter* 'dooier' – *Dotters* Pl.; m. *Buttje* 'schurk' – *Buttjes* Pl.

4. **-ø**: (meestal met een umlaut, soms met verandering van medeklinkers stammauslaut), bijv. m. *Aal* 'aal' – *Aal* Pl.; n. *Aas* 'aas' – *Öös* Pl.; f. *Bank* 'bank' – *Bänk* Pl.; m. *Foot* 'voet' – *Fööt* Pl.; f. *Fuust* 'vuist' – *Füüst* Pl. bzw. m. *Deef* 'dief' – *Deev* Pl.³⁰

Ook het geval systeem van het zelfstandig naamwoord werd geconcentreerd: de reeds voorkomende vorm van de accusatief en datief is vrijwel alleen in manlijk enkelvoud. Het gebruik van de genitief is zeer beperkt (ongeveer gelijk met het modern Engels bijv. *Nawers Roet* 'Nachbars brunnen').³¹

Het adjectief verschilt zelfs gedeeltelijk in vormen tussen "sterke" en "zwakke" declinatie zoals de geslachten: n. *en lüttjet Kind* 'een klein kind', f. *de kranke Bost* 'de zieke borst', Pl. *de hellen Tran* 'de heldere tranen'. De cijfer *een* 'een' is in gereduceerde vorm (en) tegelijkertijd het onbepaalde lidwoord. Het voornaamwoord heeft de dualis verlaten. Het persoonlijk voornaamwoord van de 3e persoon Sing. houdt de drie geslachten uit elkaar (*he* ~ *hei* 'hij', *se* ~ *sei* 'zij', *et* ~ *t* 'het'). Het wordt gekenmerkt door het samenvallen van accusatief en datief *mi(k)* 'me, mij', *di(k)* 'je, jij'...³²

De Nederduitse woord is ofwel "sterk" of "zwak". De ablautrijen van de sterke werkwoorden zijn:

1. *gripen* – *greep* – *grepen* – *grepen* 'greifen';
2. *beden* – *bood* – *boden* – *baden* 'bieten';
3. *binnen* – *bunn* – *bunnen* – *bunnen* 'bieten';
4. *nemen* – *neem* – *nehmen* – *namen* 'nehmen';
5. *lesen* – *lees* – *lesen* – (*leest*) 'lesen';
6. *fragen* – *froog* – *frogen* – (*fraagt*) 'fragen'.

³⁰ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 298.

³¹ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 298.

³² Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 298.

Door zwakke Verba vormen een groep: *setten* ‘setzen’ – *sett* Part. Prät., *wennen* ‘wenden’ – *wendt* Part. Prät. De athematische werkwoorden werden in de ablatrij van de sterke verba opgenomen, een restant is alleen in de morfologie van de hulpwerkwoorden *sien* ~ *wesen* ‘zijn’, *bün* ‘ben’, *büst* ‘bent’, *is* ‘is’, *sünd* ‘zijn’, *was* ~ *weer* ‘was’, *weerst* ‘was’, *weren* ‘waren’, *wesen* ~ *west* ‘gewesen’. Het oorspronkelijke optativische werkwoord *willen* ‘willen’ volgt het patroon van de preteritopresentia: *will* ‘wil’ – *wull* ‘wilde’.³³

In de categorie van de werkwoordstijden zijn de vormen van de eerste en tweede persoon sing. in onvoltooid verleden tijd bij de zwakke werkwoorden al met de bijbehorende vormen van de tegenwoordige tijd: *ik arbeit* ‘ik werk’ en *du arbeitst*, ‘jij werkt’. De derde pers. sing. wijkt daarvan af: *buut* ‘bouwt’, maar *bu* ‘bouwde’. De persoonlijke uitgangen van het meervoud van de tegenwoordige tijd waren in het westen van de Nederduitse taalgebied gemodelleerd naar het oude Saksische (dus de tweede per. Pl.) verenigt: *wi drievt* ‘wij drijven’, *ji drievt* ‘jullie drijven’, *se drievt* ‘zij drijven’, terwijl in het oosten, dus in Mecklenburg, het (oudere) Hoogduitse model van kracht is: *wi driven*, *ji drievt*, *si driven*.³⁴

Het meervoud van de verleden tijd is *-en*: *wi dreven* ‘wij dreven’, *ji dreven* ‘jullie dreven’, *si dreven* ‘zij dreven’. Het deelwoord met de prefix *ge-* in tegenstelling tot het Nederlands, maar in overeenstemming met het Nieuwengels: *arbeitd* x *gewerkt*, *buut* x *gebouwd*. Met de hulpwerkwoord worden *sien* ~ *wesen* ‘zijn’, *hebben* ‘hebben’ und *warrn* ‘werden’ aangesloten, is het voltooid deelwoord gebruikt (of de infinitief) om samengestelde tijden te vormen, zoals *ik heff buut* ‘ik heb gebouwd’ (v.t.t.) *ik harr buut* ‘ik hadde gebouwd’ (v.v.t.); met de infinitiv, vgl. *ik warr buen* ‘ik zal bouwen’ (o.t.t.t.) enz. De passieve vormen worden soortgelijke gevormd in het Nieuwhoogduits (en anders in de Germaanse talen): *ik warr leert* ‘ik word geleert’.³⁵

Vorbeeldtekst

Het Nieuwnederduits

1. Noordnetersaksisch (in de moderne spelling)

Ik wull, wi weern noch kleen, Jehann, o weer de Welt so groot!

Wi seten op den Stehen, Jehann,

Weest noch? bi Nawers Soot.

An Heben seil de stille Maan,

Wi segen, wa he leep,

Un snacken, wa de Himmel hooch

Un wa de Soot wull deep.

³³ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 299.

³⁴ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 299

³⁵ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 299.

(KLAUS GROTH: *Min Jehann. 1852*)

ik 'ich'/'ik'; *wull* de 1ste persoon Sing. o.v.t., → *willen* 'willen'; *wi* 'wij'; *weern* 1. pers. Pl. o.v.t. → *wesen* 'zijn'; *noch* 'nog'; *kleen* 'klein'; *Jehann* 'Jannes'; *do* 'dan', *weer* 3. pers. Sing. o.v.t. → *wesen* 'zijn'; *de* m./f. 'de'; *Welt* f. 'wereld'; *so* 'zo'; *groot* 'groot'; *seten* 1. pers. Pl. o.v.t. → *sitten* 'zitten'; *op* 'op'; *Steen* m. 'steen'; *weest* 2. pers. Sing. o.t.t. → *weten* 'weten'; *bi* 'bij'; *Nawer* m. 'buurman'; *Soot* m. 'bronnen'; *an* 'an'; *Heben* m. 'de hoge hemmel'; *seil* 3. pers. Sing. o.v.t. → *seilen* 'zeilen'; *still* 'stil'; *Maan* m. 'maan'; *segen* 1. pers. Sing. o.t.t.; → *seegen* 'zien'; *wa* 'hoe'; *he* 'hij'; *leep* 3. pers. Sing. o.v.t. → *lopen* 'lopen'; *un* 'en'; *snacken* 'babbelen'; *Himmel* m. 'hemmel'; *wull* 'wel'; *deep* 'diep'; *min* 'mijn'.³⁶

³⁶ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 301.

5. Modern Duits

Modern Duits is de supra-regionale standaard van een aangesloten taalgebied in Centraal-Europa. Het heeft de status van een geschreven taal. De zogenaamde uitspraak standaard was altijd sterk door de schriftelijke norm beïnvloed. Alle gebruikers van het Duits kunnen de standaarduitspraak begrijpen, de overgrote meerderheid van hen kan die schrijven en de standaardspelling lezen, maar slechts een minderheid gebruikt de standaarduitspraak in de omgangstaal. De belangrijkste isoglosses in het Duitse taalgebied lopen van West naar Oost, in drie belangrijke dialect gebieden te verdelen - gaande van Noord en Zuid - Nederduits, Centraal Duits, Hoog Duits. De basis voor deze indeling is de mate waarin de dialecten de Oudhoogduits Consonant verhuiving volgden, die tot de scheiding van het Oudhoogduits (zesde tot elfde eeuw) van de andere Germaanse talen leidde. Het veranderde de stemloze medeklinkers [p, t, k]. Afhankelijk van de context ofwel de affricates [pf, ts, kx] of de fricatieven [f, s, ç-x]. De stemmen [b, d, g] → [p, t, k]. Volgens de klassieke theorie bereikte de medeklinker verhuiving voltooiing in het Boven-Duitse dialecten, kwam slechts ten dele in de Centraal-Duitse dialecten, terwijl de Nederduitse dialecten in het noorden hem helemaal niet volgden. Over de moderne standaard wordt gezegd dat die hoofdzakelijk is gebaseerd op een dialect van het Oostmiddelduits (*Meißner Deutsch*).³⁷

Het Duits is de officiële taal of één van de officiële talen in Oostenrijk, Duitsland, Liechtenstein, Luxemburg en Zwitserland. In deze landen heeft het ongeveer 90 miljoen gebruikers. Nog eens 2 miljoen in West-Europese landen (België, Elzas-Lotharingen / Frankrijk, Zuid-Tirol / Italië) en hetzelfde aantal is te vinden in Oost-Europa (Polen, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Kroatië, Slovenië, Roemenië, en in de republieken van de voormalige Sovjet-Unie). Buiten Europa hebben we de minderheden in Amerika en in Australië, gevormd door immigranten vooral in de negentiende en twintigste eeuw, en sommige resten te noemen uit het koloniale tijdperk in Namibië en Zuid-Afrika. Als vreemde taal wordt het Duits wereldwijd geleerd door naar schatting 18 miljoen mensen, in de meeste gevallen door als tweede vreemde taal te concurreren met het Frans, Spaans, Russisch en Chinees.³⁸

5.1 Morfologie van het Duits

Er is een rijk inflectioneel systeem, zowel voor de nomina (voornaamwoorden, zelfstandige naamwoorden, artikelen, bijvoeglijke naamwoorden) en werkwoorden. Bovendien, de grote lexicale klassen (zelfstandige naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voorzetsels) met elkaar verbonden zijn door een complex netwerk van woord-formatie regels. In een normale tekst kan slechts een klein percentage van de

³⁷ Ekkehard König & Johan van der Auwera. *The Germanic Languages*. New York: Routledge, 2002, 349.

³⁸ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 349.

woordvormen worden beschouwd als strikt morfologisch eenvoudige nomina. We gebruiken de term 'nomina' voor eenheden die zijn verbogen voor getal en naamval.³⁹

Voornaamwoorden

De pronominale verbuiging behoort tot de verbuigingssoort die stamverbuiging wordt genoemd. Iedere vorm in het paradigma bestaat uit een stam en een suffix. In tabel 11.5a zien we dat er in het enkelvoud een differentiatie is met betrekking tot de zaak en geslacht. Er is geen gender in het meervoud. Dit geldt voor alle nomina. Alle achtervoegsels bestaan uit sjwa alleen of sjwa plus [r], [n], [m], [s]. Dit kan ook worden gegeneraliseerd naar alle nominale. Er wordt geen ander fonetisch materiaal gebruikt voor de verbuigingsklasse achtervoegsels dan deze vijf elementen. In Tabel 11.5b zijn achtervoegsels genoemd zodanig dat identieke vormen zoveel mogelijk samen worden gebracht. Hieruit blijkt dat de genitief en de datief zijn nog steeds relatief goed onderscheiden van de nominatief en accusatief. Bij de laatste twee gevallen gaat het om identieke vormen met uitzondering van de mannelijke. Deze differentiatie reikt althans in principe de volledige NP, die bijvoorbeeld bestaat uit een voorwerp en bijvoeglijke naamwoorden. Het kan worden verklaard door het feit dat geval Duits principe dient om de syntactische functie van naamwoordzinnen en voornaamwoorden geven. Dus het meewerkend voorwerp is gemarkeerd als derde naamval; het lijdend voorwerp als accusatief. De genitief is het geval van het attribuut, deze verschijnt als genitief bij de zelfstandige naamwoorden in alle gevallen. Dit houdt de genitief stabiel in het systeem en formeel gescheiden van de overige gevallen. Soortgelijke argumenten kunnen worden gegeven voor het voorzetsel. Voorzetsels regeren de naamval (genitief, datief, accusatief, maar niet nominatief).⁴⁰

Naamwoordelijke verbuigingen worden toegepast bij voornaamwoorden uit verschillende klassen voor zover zij worden gebruikt in alle syntactische functie van nomina. Dit is het geval voor de meeste aanwijzende, bezittelijke, voor sommige onbepaalde voornaamwoorden en voor het vragend voornaamwoord *welcher*.⁴¹

Naamwoorden

Net als voornaamwoorden worden zelfstandige naamwoorden verbogen voor de naamval en het getal maar natuurlijk niet voor het geslacht. Dus de status van mannen en vrouwen is verschillend voor de twee categorieën. Voor voornaamwoorden zijn de geslachts-

³⁹ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 359.

⁴⁰ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 359.

⁴¹ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 360.

categorieën inflectionele categorieën, terwijl elk zelfstandig naamwoord is ingedeeld als mannelijk, bijv. *der Baum* 'de boom'; vrouwelijk, bijv. *die Bank* 'de bank'; onzijdig, bijv. *das Haus* 'het huis'. Naamwoorden worden verbogen volgens verschillende soorten declinatie. Er is een kleine overeenkomst van grammatica's over hoe dit soort verbuiging moeten worden vastgesteld.⁴²

· *Type 1*

Naar aanleiding van de traditionele terminologie (die teruggaat tot Jacob Grimm), noemen we type 1 zelfstandige naamwoorden 'sterk'. Een paradigma geval is weergegeven in tabel 11.7. De genitief van sterke zelfstandige naamwoorden heeft *-(e)s*. Of een zelfstandig naamwoord neemt *-es* en *-s* uitsluitend bepaald door morphophonetische regelmatigheden. Dus in *Regen - Regens* en *Schnabel - Schnabels* hebben we *-s*, want er is al een lettergreep met sjwa in de stam. De datief enkelvoud van sterke zelfstandige naamwoorden wordt eventueel gekenmerkt door sjwa. Dit suffix is verouderd in die zin dat het nauwelijks wordt gebruikt in de spreektaal.⁴³

· *Type 2*

Dit zijn zelfstandige naamwoorden met een semantische functie. In de huidige context zijn ze misschien het best gekarakteriseerd in termen van grammaticaal en natuurlijk geslacht. Grammaticaal ze zijn mannelijk. Zoals ook hieronder voor afgeleide zelfstandige naamwoorden getoond, is het mannelijke geslacht vrijstaand ten opzichte van de man-vrouw verschillen. In bijna alle gevallen waarin een naamwoord een klasse van wezens aanduidt waarvan de leden mannelijk of vrouwelijk kunnen zijn (d.w.z. personen en dieren), is het substantief mannelijk. Deze zelfstandige naamwoorden zijn generiek. Voorbeelden zijn: *Franzose, Löwe, Affe, Mensch, Kunde, Zeuge*. Wanneer deze zelfstandige naamwoorden behoren tot Type 2 verbuiging, heten ze 'zwak'. Zwakke naamwoorden hebben *-(e)n* in de genitief enkelvoud en in het meervoud. In de datief enkelvoud en accusatief enkelvoud *-(e)n* is optioneel dat wil zeggen archaisch als de *-e* in de datief enkelvoud van type 1.⁴⁴

· *Type 3*

Het derde type bestaat uit de vrouwelijke zelfstandige naamwoorden. Voor dit type in het meervoud is altijd openlijk aangegeven, maar er zijn geen naamvalsuitgangen. De meeste vrouwelijke zelfstandige naamwoorden markeren het meervoud met behulp van *-(e)n* als voor *Burg - Burgen, Frau - Frauen, Quelle - Quellen*. Slechts enkele van hen *-e* (*Stadt - Städte*). Er is nog een andere verbuiging type dat ook moet worden vermeld. Een groeiend

⁴² König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 361.

⁴³ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 362.

⁴⁴ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 363.

aantal zelfstandige naamwoorden neemt -s in de genitief enkelvoud en in het meervoud (bijv. Echo – Echos, Balkon – Balkons).⁴⁵

Adjectieven

Het inflectionele gedrag van bijvoeglijke naamwoorden wordt bepaald door syntactische factoren nog directer dan andere nominale categorieën. In de predicatieve positie *dieses Auto ist billig* 'deze auto is goedkoop' is het adjectief onverbogen: het verschijnt in de 'verkorte vorm'. In de attributieve positie *dieses billige Auto* 'deze goedkope auto' wordt het adjectief verbogen door geslacht, getal en naamval volgens verschillende soorten verbuiging. De meeste grammatica's kennen drie soorten stamverbuiging (sterk, zwak, gemengd). Naast morfologische variaties worden alle adjectieven verbogen op dezelfde manier. De meest interessante feit over de buiging van de bijvoeglijke naamwoorden is de afhankelijkheid van de andere elementen binnen de naamwoordgroep. Twee eenvoudige gevallen worden onderscheiden. In het eerste geval bestaat het zelfstandig naamwoord zin uit een enkel zelfstandig naamwoord en vaak treedt er een stofnaam op bijv. *Suppe schmeckt gut* 'soep smaakt goed'. Een zelfstandig naamwoord van dit type heeft geen naamvalsuitgang (declinatie Type 3). We hebben attributief bijvoeglijk naamwoord als in *heiße Suppe schmeckt gut* 'hete soep smaakt goed' als een bijvoeglijk naamwoord in de eerste positie van de naamwoordgroep. Het bezet de positie van het lidwoord en het moet aan de syntactische functie van de bepaler van het markeren van de naamwoordgroep voor de naamval voldoen. In het tweede geval bestaat de minimale naamwoordgroep uit een lidwoord en een zelfstandig naamwoord. Als de determinator is verbogen volgens de pronominale flectie, zoals het geval van *dieser* of lidwoord *der*, dan is er weinig werk voor het adjectief te doen. Het adjectief neemt *sjwa* in de nominatief enkelvoud voor alle geslachten en de accusatief enkelvoud voor het vrouwelijk en onzijdig, en de uitgang *-en* voor alle andere vormen. Dit is de 'zwakke' verbuiging van het adjectief, bijvoorbeeld *dieser heiße Tee* 'deze hete thee', *diese heiße Suppe* 'deze hete soep', *dieses heiße Wasser* 'dit hete water' voor de nominatief enkelvoud en *diese heissen Suppen* 'deze hete soepen' voor de nominatief meervoud.⁴⁶

Er zijn drie determiners die hun eigen verbuigingssoort vormen. De artikelen *kein*, *mein* en *ein* nemen geen suffix in de nominatief enkelvoud mannelijk en onzijdig, en de accusatief enkelvoud onzijdig. Bijgevolg heeft het bijvoeglijk naamwoord sterke vormen in deze gevallen, *kein heißer Tee* (nom. Sg. M.), *kein heißes Wasser* (nom./acca. Sg. Nt.). Alle andere vormen van het adjectief zijn natuurlijk zwak. Dit wordt de 'gemengde verbuiging' van het adjectief genoemd. Zoals kan uit de discussie worden gezien, is het een enigszins

⁴⁵ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 363.

⁴⁶ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 366.

kunstmatige en onhandige verbuigingsvorm. Het inflectionele gedrag van de attributieve adjectief wordt beheerst door één principe: het bijvoeglijk naamwoord markeert het zelfstandig naamwoord in de zin voor naamval, getal en geslacht volgens de pronominale verbuiging als er geen ander bestanddeel van het zelfstandig naamwoord is die dat doet. Het stelsel van vergelijkende is zeer regelmatige hoewel er enkele gevallen onregelmatig zijn. Een regelmatige adjectief als *klein* 'klein' heeft de comparatief *kleiner* en de superlatief *kleinst*. Op alle drie niveaus het adjectief vertoont de gebruikelijke buiging voor geslacht, getal en naamval.⁴⁷

Werkwoorden

Regelmatige werkwoorden

De regelmatige werkwoorden worden ook zwakke werkwoorden genoemd, omdat de 'noodzaak' van een segmentale morfeem voor de verleden tijd. Dankzij hun ablaut, hebben de sterke werkwoorden geen gesegmenteerde morfeem van dit type nodig.⁴⁸

Er is een speciaal probleem voor de zwakke werkwoorden ten opzichte van de wijs. Het verbale paradigma wordt gewoonlijk gezien als conjunctievormen naast indicatiefvormen in de huidige en de verleden tijd. In de onderhavige, de indicatieve vorm van de tegenwoordige en de verleden tijd. In het heden lijkt de conjunctief op de indicatief van de verleden tijd zonder -t-, dus het heeft de vormen *lege, legest, lege, legen, leget, legen*. Deze conjunctief is niet in alle vormen van de indicatief gescheiden, maar het is de in de meest gevallen gebruikte vorm. In het verleden, we weten niet of er een verleden conjunctief voor de regelmatige werkwoorden is. Er zijn ook andere vormen die de meeste taalkundigen zeggen dat *ich würde legen* staat voor *ich legte*.⁴⁹

De imperatief is met betrekking tot het getal gemarkeerd. In het enkelvoud hebben we de stam zonder suffix of de stam plus optionele sjwa (*leg* or *lege*). In het meervoud heeft de imperatief de vorm van de tweede persoon meervoud (*legt*).⁵⁰

Er zijn twee niet-finiete werkwoordsvormen in het paradigma, de infinitief (*legen*) en het deelwoord (*gelegt*). Voor morfologisch eenvoudige werkwoorden bestaat het deelwoord uit *ge+stam+t*, met andere woorden, *ge+verleden stam*. De werkwoorden met onscheidbaar voorvoegsel hebben geen *ge-*.⁵¹

⁴⁷ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 367.

⁴⁸ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 368.

⁴⁹ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 368.

⁵⁰ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 368.

⁵¹ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 368.

Onregelmatige werkwoorden

Het Moderne Duits heeft ongeveer 170 onregelmatige werkwoorden (sterke werkwoorden). De meest kenmerkende eigenschap van sterke werkwoorden is een ablaut. Als we de infinitief nemen, de eerste persoon enkelvoud verleden, en het deelwoord als stam vorm, krijgen we een klinker gradatie zoals *finden – fand – gefunden* [i – a – u].⁵²

Er zijn meer dan 30 verschillende sequenties van ablaut. Als een prototype nemen sterke werkwoorden de umlaut voor de tweede en derde persoon enkelvoud tegenwoordige tijd (*fahren – du fährst – er fährt*) en zij nemen de umlaut voor alle vormen van de conjunctief verleden (*ich fuhr – ich führe*).⁵³

⁵² König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 367.

⁵³ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 367.

6. Modern Nederlands

Nederlands is de officiële taal in Nederland, België, Suriname en de Nederlandse Antillen (inclusief Aruba). Het wordt gesproken als eerste taal met ongeveer 23 miljoen mensen in Europa, waar het inheems is. In Nederland spreekt het de meerderheid van de bevolking van ongeveer 17.000.000 mensen, met uitzondering van driehonderdduizend Friezen en diverse etnische minderheden. De taal is bekend onder verschillende namen. In de middeleeuwen werd het genoemd *Diets(ch)* of *Duits(ch)* (vanaf zeer gespecificeerd als *Nederduit(sch)*), om het te onderscheiden van de oostelijke burens (Hoog en Neder)Duits, die in de loop van de tijd de naam *het Duits* heeft gemonopoliseerd. De officiële moderne naam *het Nederlands* is vrij recent, en slaagde er niet in het verdrijven van populaire aanduidingen zoals *Hollands* en *Vlaams*. Hoewel de geografische spreiding van Nederlandse taal nogal beperkt is, is er een groot aantal regionale dialecten, de onderlinge verstaanbaarheid is vaak laag. De diversiteit kan worden teruggevoerd op ten minste twee factoren, intra-, een extra taalkundige aard.⁵⁴

Allereerst, de taal die is ontwikkeld in een geografisch gebied waar niet minder dan drie of zelfs vier belangrijke dialecten van het vasteland van West-Germaanse bij elkaar komen: het Fries, Saksisch en Neder-Frankisch, waarvan de laatste gedeeld was in een westelijke en oostelijke tak in een zeer vroeg stadium. Hoewel het Fries, Saxisch en Oost-Neder-Frankisch gedeeltelijk verdreven zijn, deels sterk beïnvloed van de westelijke Lage Frankische kenmerken, de oude onderscheidingen deed om een bepaalde mate van te leven in latere evolutionaire stadia van het dialect. Het Nederlands vloeit voort uit het Oud (West) Nederfrankische (ca. 40 tot ca. 1100), de taal die in verband met de tribale nederzettingen uit de vierde tot de negende eeuw in wat nu Nederland en Nederlands-sprekende België, met uitzondering van het Fries en Saksische nederzettingen in het noorden en oosten van Nederland.⁵⁵

Afgezien van de verenigingen op basis van de oude stambanden, is er een andere, nog waziger factor, die verband met West-Germaanse geschiedenis houden. De Germaanse stammen verdeeld in Ingvaeonen, Istvaeonen en Erminonen, waarvan de eersten in de kustgebieden woonden. Het is niet duidelijk of deze verdeling op de kaarten op enigerlei wijze te definiëren is op basis van stamverwantschap; maar de term 'Ingweoons' heeft populariteit gekregen in de Nederlandse historische taalkunde, met verwijzing naar het zeer aanzienlijk aantal kenmerken (morfofonetische, lexicale en zelfs syntactische).⁵⁶

⁵⁴ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 439.

⁵⁵ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 439.

⁵⁶ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 439.

Nog belangrijker lijkt de extra-taalkundige diachronische factor: de Germaanssprekende Lage Landen groeiden samen in één staat op een vrij late datum (eind zestiende eeuw) en bijna onmiddellijk brak deze weer in twee politieke entiteiten, als gevolg van de 'Reconquista' van de Zuid-Nederland door de Spaanse monarchie. Na de zestiende eeuw ontwikkelden de zuidelijke dialecten zich onafhankelijk van een verenigende standaardtaal. Eeuwenlang, zelfs tot de jaren 1930, werden de meeste, zo niet alle administratieve handelingen uitgevoerd in het Frans, en het meeste onderwijs was in het Frans en Latijn (de laatste taal op de universiteit). Regionale dialecten bleven voor dagelijks gebruik, maar de natuurlijke ontwikkeling, evenals het contact met de overheersende taal, het Frans, dreef ze voortdurend verder uit elkaar, zowel ten opzichte van elkaar als ten opzichte van de noordelijke dialecten. Voor de rooms-katholieke geestelijkheid werden de noordelijke dialecten, met name die van de centrale provincies, geassocieerd met het calvinisme. Hoewel de meeste priesters positief stonden ten opzichte van de lokale dialecten (en niet zozeer tegenover bevordering van het Frans), probeerden ze taalkundige invloed van de noordelijke buur te stoppen. De evolutie in de noordelijke dialecten was minder turbulent, en tot op zekere hoogte werd deze door een gemeenschappelijke geschreven taal gecompenseerd. Maar zelfs daar was de status van het Nederlands als verenigende taal niet altijd onomstreden, vooral in een aantal perifere provincies. In Groningen was het Nederduits een geduchte concurrent voor enige tijd, en de zuidelijke provincie (Oost)Limburg was tot 1848 niet met Nederland verbonden.⁵⁷

6.1 Morfologie van het Nederlands

Nominale verbuiging

Alle Nederlandse naamwoorden hebben meervoudsvormen die op de een of andere manier afwijken van het enkelvoud. Maar sommige naamwoorden verwijzen naar eenheden, hoewel ze in het meervoud niet verbogen zijn indien voorafgegaan door een getal, waarbij de naamwoordgroep wordt behandeld als een kwantificeerder (bijvoorbeeld *drie pond boter*). Afgezien van het gestapelde achtervoegsel *-eren*, gevormd op de basis van Proto-West-Germaanse, die nog steeds het meervoud achtervoegsel van een vijftiental onzijdige zelfstandige naamwoorden bijv. *kind-eren*, *ei-eren*, zijn er twee productieve vormen, de achtervoegsels $\varnothing(n)$ en *s*.⁵⁸

Hoewel er geen echte regels kunnen worden gegeven, is er een zeer sterke neiging om eenlettergrepige woorden om \varnothing nemen (n), en voor degene met meer lettergrepen de voorkeur aan *s* te geven. Bovendien kan een groot aantal woorden als suffix beide hebben,

⁵⁷ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 440.

⁵⁸ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 458.

waarbij de *s*-meervoud minder formeel is. Terwijl er een semantisch verschil is tussen bijv. *vaders* en *vaderen* (spirituele voorouders), is er slechts een stilistisch verschil tussen *maten* / *matten*, *benden* / *bendes*, *appelen* / *appels*. Stamvariatie tussen enkelvoud en meervoud is uiterst zeldzaam in Standaard Nederlands (*stad* / *Steden*).⁵⁹

De meeste Nederlandse zelfstandige naamwoorden hebben een verkleinwoord gevormd met *jə*-achtervoegsel, met de allomorfen *je*, (*e*)*tje*, *pje*, *kje*. De keuze tussen de allomorfen hangt van van de lettergreepstructuur van de ingang naamwoord af. Voor de weinige zelfstandige naamwoorden die verschillende enkelvoud- en meervoudstammen hebben, is er geen vaste regel voor diminutiefvormen. Sommige zelfs zorgen voor meer dan één, bijvoorbeeld *blad* (met plural *bladen* en *bladeren*) maakt *bladje(s)*, *blaadje(s)* en *bladertjes* (de laatste alleen in het meervoud).⁶⁰

Adjectieve verbuiging

De grote overvloed aan bijvoeglijke uitgangen in het Proto-Germaans is drastisch gereduceerd tot een tweetal in de loop van de geschiedenis van het Nederlands: de stam enerzijds, de [ə] extended vorm anderzijds. De laatste wordt attributief gebruikt, behalve met: (a) zelfstandige naamwoorden die mannelijke menselijke wezens aanduiden in sommige onbepaalde constructies, zoals *een goed man* - *een goed leraar* (dit laatste geeft iemand die goed is als een leraar, anders *een goede leraar*, wat zou verwijzen een leraar die heeft een goed karakter); en (b) voor onbepaalde tijd naamwoordzinnen met enkelvoudige onzijdige zelfstandige naamwoorden. “ə-loze” vormen kunnen soms worden ook in bepaalde naamwoordzinnen neutrale naamwoorden toegepast, maar dit is slechts voor in het Zuiden van het Nederlands. In de meeste standaardvarianten is de onverbogen vorm beperkt tot bepaalde soorten onzijdige naamwoord, en wordt vaak ook geassocieerd met een speciale betekenis. Bijv. *ons oud huis*, het huis waar we leefden in tegenstelling tot *ons oude huis*, ons huis, dat is oud. Vergelijkende bijvoeglijke naamwoorden worden gevormd met morfemen die rechtstreeks voortvloeien uit het Proto-Germaans: *ər* in de comparatief, *stə* in de superlatief. Analytische constructies als in het Engels met *meer* en *meest*, zijn zeldzaam, zelfs bij meerlettergrepige bijvoeglijke naamwoorden zoals *interessanter/st* // (meer/meest) *interessant*. Naast *goed* met de inflectionele vergelijkende vormen *beter* / *best*, zijn alle afgeleide bijvoeglijke vormen regelmatig.⁶¹

⁵⁹ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 459.

⁶⁰ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 459.

⁶¹ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 462.

Pronominale vormen

De meeste voornaamwoordelijke categorieën onderscheiden twee vormen volgens het karakter van het begrip waar zij voor staan. Zo hebben de Nederlandse onbepaalde voornaamwoorden *(n) iemand*, *(n) iets*, *iedereen*, *alles* en de vragende voornaamwoorden *wie*, *wat*. De deiktische voornaamwoorden *dat*, *die*, *deze*, *dit* hebben een andere verdeling: *dat* en *dit* worden gebruikt met betrekking tot een onzijdig enkelvoud (of menselijk of niet-menselijke), *die* en *deze* in alle andere gevallen. Hetzelfde geldt voor de relatieve voornaamwoorden. De genoemde reguliere vormen worden afgewisseld met 'adverbiale' vormen, in combinatie met een voor- of achterzetsel. Het voornaamwoord wordt dan in het algemeen vervangen door de overeenkomstige locatieve adverbium (respectievelijk *(n) ergens*, *overal*, *waar*, *daar*, *hier*) met de postpositie, bijv. (hij dacht) *(n) ergens aan of aan (n) iets*. Bij verwijzing naar niet-mensen is de vervanging verplicht met deiktische en betrekkelijke voornaamwoorden, en optioneel met interrogatief en onbepaalde degenen. Als mensen worden bedoeld, verkiest het standaardgebruik de combinatie van voorzetsel + voornaamwoord, en de toepassing van de vervangende regel is een marker van een meer informele stijl. Persoonlijke voornaamwoorden zijn de enige Nederlandse woorden die nog steeds een tegenstelling tussen subject en object vormen. Als overeenkomend possessieve functie als genitivi, kan een drievoudige functionele oppositie worden opgezet, zoals in het Engels. Er is geen verschil tussen "accusatief" en "datief" in het gebruik van voorwerpsvormen.⁶²

Werkwoorden

Nederlands is niet anders dan de andere Germaanse talen. Het heeft van slechts een twee-term onderscheid op basis van de verbuiging contrast: heden en preteritum. De imperatief maakt geen onderscheid tussen enkelvoud en meervoud en wordt over het algemeen door de werkwoordstam uitgedrukt zonder een expliciete onderwerp. Als de geadresseerde van de order of het advies als eerste moet staan, kan de tweede persoon (enkelvoud of meervoud) voornaamwoord met de indicatieve verbale vorm worden gecombineerd. De clause moet dan 'omgekeerde' woordvolgorde gebruiken (de volgorde gebruikelijk in vragende clauses), bijv. maak *maak jij/maken jullie*.⁶³

De tegenwoordige tijd geeft drie verschillende vormen: (a) de werkwoordstam, in combinatie met de eerste persoon enkelvoud, en *jij/je* in zinnen met 'omgekeerde woordvolgorde', dat wil zeggen met de persoonsvorm voorafgaat aan het onderwerp voornaamwoord; (b) werkwoord stam+t (2 persoon sg behalve *jij/je* in de inversie, en 3 sg.;

⁶² König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 460.

⁶³ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 455.

het gebruik van deze vorm met de 2 persoon pl. is verouderd); (c) werkwoordstam + $\vartheta(n)$ (met meervoud onderwerp).⁶⁴

De meeste uitzonderingen op dit regelmatige patroon zijn bij de derde persoon enkelvoud te vinden: (het) *is, heeft, mag, kan, wil, zal*. Meervoudsvormen zijn identiek aan de infinitief. Een paar werkwoorden waarvan de stam eindigt in een klinker of tweeklank hebben *n*, bijv. *zijn, doen, gaan, slaan, staan* en vele andere werkwoorden hebben een reguliere uitgang.⁶⁵

De preteritum vorm kan direct worden teruggevoerd op de verschillen in het Proto-Germaans tussen zwakke en sterke werkwoorden, met enkele onregelmatigheden in beide paradigma's. Klinkerafwisselingen in sterke werkwoorden behoren tot een zeer groot aantal formele klassen, hoewel slechts een paar groepen meer dan tien verschillende werkwoorden bevatten ([i/o], [æ ʏ/o], [ɛ i/e], [ɪ ɔ], [e/a], [ɛ/ɔ], e.g. *bied/bood, buig/boog, rijd/reed, bind/bond, nemen/nam-namen, scheld/schold*. Deze grotere klassen hebben over de tijd een flink aantal oorspronkelijk zwakke werkwoorden aangetrokken en daarmee blijft het aantal sterke werkwoorden aanzienlijk in de moderne taal. Zwakke werkwoorden hebben slechts één preteritum vorm in gesproken Standaard Nederlands. Het is afgeleid van de onderhavige stam met de suffix $t\vartheta(n)$ of $d\vartheta(n)$.⁶⁶

Er zijn twee infinitieven, de infinitief in het algemeen en de *te*-infinitief. Eerstgenoemde omvat de stam gevolgd door de uitgang $\vartheta(n)$ of *n*, zoals in de onderhavige meervoud vormen, het *te*-infinitief uit *te*+infinitief. Hoewel de twee elementen nog steeds van elkaar zijn geschreven, *te*, die oorspronkelijk was een voorzetsel uitdrukken van een doel. De verdeling tussen de infinitief en de *te*-infinitief is afhankelijk van de syntactische milieu. Het onvoltooid deelwoord bestaat uit stam + $\vartheta nd(\vartheta)$ or $nd(\vartheta)$, met werkwoorden die *n* in de infinitief en het meervoud hebben. Voor de vorming van het voltooid deelwoord, het het Nederlands een regel dat het voorvoegsel bij alle stammen niet voorafgegaan door een prefix (zoals *ver-*, *be-*, *ont-*, etca.) *ge-* is.

67

⁶⁴ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 456.

⁶⁵ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 456.

⁶⁶ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 456.

⁶⁷ König & Auwera, *The Germanic Languages* (2002), 457.

7. Vergelijking van het Nieuwnederlands met het Nieuwhoogduits

De Nieuwnederlandse spelling gebruikt de volgende grafemen: *a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, k, l, m, n, o, p, q, r, s, t, u, v, w, x, y, z*. Diphthongen of een tweeklanken worden door de digrafemen respectievelijk ook door tri- en tetragrafeme aangeduid: *au* [ɔu] ook *ou* [ɔu], *ei* [ɛi] ook *ij* [ɛi], *ui* [œi, œy], *uw* [y:u] anderzijds *aai* [a:i], *ooi* [o:i], *oei* [u:i], *ieuw* [i:u] en *eeuw* [e:u]. De grafemsamenstelling *ie, oe, eu* corresponderen met de lange monophthongen [i:], [u:] en [ø:], bijv. *ziek* [zi:k], *hoed* [hu:t], *deur* [dø:r]. De lengte van de klinkers wordt door de verdubbeling herkenbaar gemaakt: *aa* [a:], bijv. *maar* [ma:r], *ee* [e:], bijv. *zee* [ze:], *oo* [o:], bijv. *noord* [no:rt], *uu* [y:] duur [dy:r]. Maar de verdubbeling blijft door de samenstelling van de medeklinker en + klinker in een open lettergreep: *steen* [ste:n], maar *stenen* [ste:nən]. *u* wordt als gerondete [y, y:] also als [œ] geprononceerd bijv. *nu* [ny:] maar *nut* [noet]. De Nederlandse korte open *i* is gelijk als in de Hoogduitse: *ik* [ik, ək]. In de tweede lettergreep positie worden *e, i, ij*, als [ə] uitgesproken, bijv. *zitten* [zitən], *monnik* [mɔnək], *lelijk* [le:lək].⁶⁸

Het Hoogduitse alfabet heeft dezelfde grafemen als die in het Nederlands. Het verschil ligt daarin dat het Hoogduitse alfabet ook de zogenaamde ‘umlaut’ omvat. Deze diakritische teken in de Duitse spelling verandert de letters *a, o* en *u* tot *ä, ö* en *ü*. Er zijn ook in het Nederlands sommige woorden met een diakritische *ë* die verwijzt dan naar dat *e* in de lettersrij *ie* wordt gesproken *indien* [ɪnd:n] maar in het woord *Indië* als [ɪndije].

De letters *x, y* en *c* zijn in het Hoogduits meestal in vreemde woorden gebruikt of in namen met de oudere spelling, maar de letter *c* wordt als een element van de digrafe *ch* [ç, x] en *ck* [k] ook in de Duitse inheemse woorden. De lengte van de vocaal is door de verdubbeling aangegeven bijv. *Aal* [a:l], *See* [ze:], *Boot* [bo:t] of door de zogenaamde ‘*Dehnungs-h*’ (bijv. *Hahn* [ha:n], *mehr* [me:r], *Mohr* [mo:r], in het geval van *i* [i:] door *e*: *viel* [fi:l].⁶⁹

De verdubbeling van de Nederlandse medeklinkers dient – gelijk, als in het Hoogduits – voor de aanduiding van de korthed van de voorafgaande vocaal. Bijv.: NL. *pen* – *pennen* [penən]; *pot* – *potten* [potən]; Hdt. *lassen* [lasən] maar *lasen* [la:sən]. De medeklinkers *p, t, k* in het Nederlands zijn nooit geaspirerd. In tegenstelling tot het Hoogduits bijv. *Post* [p^host], *Tee* [t^he:] of *Kuh* [k^hu:].⁷⁰

De Nederlandse *g* is in de staart of in zijn eindpositie [x], bijv. *droog* [dro:x], *ligt* [li:xt], anders is bij spirantisch [g] z.B. *goed* [gu:t], *dagen* [da:gən]. *b* en *d* verliezen in de

⁶⁸ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 273.

⁶⁹ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 273.

⁷⁰ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 330.

staart de stemtoon: *ik heb* [ik hɛp], *brood* [bro:t]. De lettergreepgroep *sch* luidt [sx], in postvokalisches positie in een woortstaart maar [s], bijv. *ship* [sxip], *Belgisch* [belgi:s]. *sj* en *stj* worden als [ʃ] uitgesproken, *sjaal* [ʃa:l], *meisje* [mɛiʃe], *kastje* [kaʃe]. *w* is een gerondete dentaal [v], terwijl *v* de stimhebbende variant van *f*, dat wil zeggen labiodental [v] afbeeldt: *water* [va:tər] maar *vader* [va:dər]. De Duitse *f* en *v* zijn evenzo [f], alleen in de niet-Hoogduitse woorden of in namen met de oudere spelling zowel in vreemdwoorden kan de grafem *v* ook stemhebbende [v] aanduiden. In de gelijkkluidendheid *wr* is *w* tot [v] geworden, bijv. *wrak* [vrak]. *c*, *x*, *y*, *q* komen alleen in vreemdwoorden of archaisch geschreven Nederlandse namen voor. De Nederlandse uitspraak van *z* is nooit als in het Duits ontwikkeld, maar spirantisch [z] bijv. *ezel* [e-zəl]. *s* wordt in een uitgang in een flexievorm also in een afleiding voor vocaal altijd stemhebbend [z], bijv. *huis* [hœys] – *huizen* [hœyzen]. De digraf *ch* luidt [x], also *nacht* [naxt], *nichtje* [nixje], in tegenstelling tot het Duits ‘de ach-klank’.⁷¹

Het zelfstandig naamwoord onderscheidt in het Nieuwnederlands totaal drie geslachten, hoewel het proces van de samensmelting van mannelijk en vrouwelijk zeer gevorderd is: **de man** m., **de vrouw** f., **het boek** n. De verdeling van de paradigma’s van de stamgroepen werd in Nederland verlaten en de paradigmas van de zelfstandige naamwoorden kunnen op basis van hun meervoud worden gesystematiseerd. 1. **-(e)n**: bijv. *man* – *mannen* m., *vrouw* – *vrouwen* f., *boek* – *boeken* n., *bediende* – *bedienden* m.-f.; 2. **-s**: bijv. *oom* – *ooms* m., *kamer* – *kamers* f., *kopje* – *kopjes* n.; 3. **-eren**: bijv. *kind* – *kinderen* n. In sommige gevallen wordt de stamvocaal in het meervoud veranderd, zoals: *smid* – *smeden* m., *stad* – *steden* f., *ship* – *schepen* n. Aan de nominale naamvalsuitgangen heeft nog steeds – vooral in geschreven taal – de genitief: *de hoed eens goeden mans*, *de hoed eener goede vrouw*, *de hoeden zijner dochters*. Algemeen wordt echter de beschrijving met het voorzetsel gebruikt bijvoorbeeld *de hoed van den vader*. Alleen in de oudere syntagmen komt dativ voor: *ten allen tijde*, *van goeden huize*. De naamvalsuitgangen werden in hun relatie tussen elkaar in de zin van voorzetsel vervangen zoals in de meeste Duitse dialecten.⁷²

Met de vermindering of het verlies van de uitgangen was ook de herstructurering van de Duitse declinatie aangesloten. De conventionele classificatie van de zelfstandige naamwoorden door stammen werd in het Middenhoogduitse verlaten, de nieuwe regeling van het meervoud wordt definitief vastgesteld: 1. **-∅** (met of zonder umlaut): bijv. *Lehrer* m. – *Lehrer* Pl., *Leder* n. – *Leder* –Pl., *Vater* m. – *Väter* Pl., *Mutter* f. – *Mütter* Pl.; 2. **-e** (met of zonder umlaut), bijv. *Tag* m. – *Tage* Pl., *Gast* m. – *Gäste* Pl., *Frosch* m. – *Frösche* Pl., *Baum* m. – *Bäume* Pl.; 3. **-er** (met of zonder umlaut) *Kind* n. – *Kinder* Pl., *Brett* n. – *Bretter* Pl., *Land* n. – *Länder* Pl., *Kraut* – *Kräuter* Pl.; 4. **-s**: bijv. *Auto* n. – *Autos* Pl.; 5. **-(e)n** („zwakke“

⁷¹ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 272.

⁷² Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 272.

declinatie), bijv. *Mensch* m. – *Menschen* Pl., *Zunge* f. – *Zungen* Pl., *Herz* n. – *Herzen* Pl. Vremdwoorden houden soms hun oorspronkelijke meervoud bijv. *Libretto* n. – *Libretti* Pl. (it.), *Tempus* n. – *Tempora* Pl. (lat.), *Thema* n. – *Themata* Pl. (neben Themen) (gr.).⁷³

Het naamvalsysteem werd ook vereenvoudigd. In het schriftelijke taalgebruik is de uitgang *-(e)s* in genitief singularis van masculina en neutra (bijv. *des Vaters*, *des Kindes*). Datiefuitgang *-(e)n* in meervoud van alle drie geslachten (bijv. *den Tagen*, *den Vätern*, *den Müttern*, *den Kindern*) behouden.⁷⁴

Het bepaalde lidwoord in het Nederlands is *de* of *het*. Het onbepaalde lidwoord heeft dezelfde klank als het cijfer *een*. Het adjectief houdt nog steeds "sterke" en "zwakke" vormen, bijv. *het goede boek*, maar *een goed boek*. Het persoonlijk voornaamwoord van de 3e persoon onderscheidt drie geslachten (*hij*, *zij* ~ *ze* *het*) maar in het meervoud geldt het niet meer (*zij* ~ *ze*). In tegenstelling tot in het Oudnederfrankisch wordt nu geen verschil gemaakt tussen het genus van de meervouden.⁷⁵

In het systeem van werkwoordstijden zijn de tegenwoordige tijd (*ik houd*) en de verleden tijd (*ik hield*) als synthetische vormen geïsoleerd. De tijden worden van de hulpwerkwoord *hebben* of *zijn* en het participium van de hoofdwerkwoorden vormt voltooid tegenwoordige tijd (*ik heb gehouden*), de voltooid verleden tijd (*ik had gehouden*). De toekomstige tijden worden met de hulp van het werkwoord *zullen* gebouwd en de infinitief van de belangrijkste werkwoord: *ik zal houden* of *ik zou houden*. Het passief wordt in het Nederlands met het hulpwerkwoord *worden* of *zijn* gevormd (*het ei wordt gekookt*, *het ei is gekookt*).⁷⁶

De nominale vormen van het werkwoord zijn de infinitief (*houden*) die deelwoord van de tegenwoordige tijd (*houdend*) en het voltooid deelwoord van de verleden tijd (*gehouden*). In het laatste, het prefix combineert GE in zijn functie, de Nederlanders nog steeds erg duidelijk met de Zuidgermaanse type. Het Nederlandse werkwoord is nog steeds ofwel "sterk" of "zwak". De groep van de sterke werkwoorden in de ablautreeksen zijn: 1. *grijpen* – *greep* – *grepen* – *gegrepen*; 2. *bieden* – *bood* – *boden* – *geboden*; 3. *binden* – *bond* – *bonden* – *gebonden*; 4. *neemen* – *nam* – *namen* – *genomen*; 5. *lezen* – *las* – *lazen* – *gelezen*; 6. *varen* – *voer* – *voeren* – *gevaren*. De „zwakke“ werkwoorden worden verdeeld in twee groepen, naargelang of ze o.v.t. met *-te* of met *-de* vormen. Bijv. *hopen* – *hoopte*; *branden* → *brandde*; *gehoopt*, *gebrand*.⁷⁷

⁷³ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 331.

⁷⁴ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 331.

⁷⁵ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 272.

⁷⁶ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 273.

⁷⁷ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 273.

De Duitse adjectief onderscheidt de sterke en de zwakke declinatie bijv. *der gute Mann*, maar *ein guter Mann*, *das gute Buch*, *ein gutes Buch*. Daarom kan het adjectief deels ook het geslacht van de naamwoorden tonen.

De Duitse voornaamwoorden zijn door enkele innovaties gekomen. De oorspronkelijke accusativische reflexivumvorm heeft nog in de 16e eeuw op de datief. Het persoonlijk voornaamwoord van de 3e persoon het verschil van drie geslachten bewaard is, gebleven in het enkelvoud (*er*, *sie*, *es*), in het meervoud (*sie*). Het instrumentalis is uit de naamvalsysteem verdwenen. Een groei kan worden waargenomen in genuanceerder uitdrukking van de functie van de genitief en de datief, de invoering van nieuwe, uitgebreide Nebenform verdankt zie: *mein* → *meiner*, *des* → *dessen m.*, *der* → *deren f.* b.z.w. *der* → *deren* ~ *derer Pl.*, *den* → *denen Dat. Pl.* etca.⁷⁸

Het werkwoord is "sterk" of "zwak". Nieuwhoogduits toont een beslissende neiging. De stamvocaal van het enkelvoud en meervoud van de verleden tijd waren in de Vroeg-Nieuwhoogduits tijd nog steeds onafhankelijk in de meeste klassen. Dit onderscheid is nu slechts een overblijfsel bijvoorbeeld in spreekwoorden of idiomen, bijv., als *die Alten sungen*, *so zwitschen die Jungen* tegenover *sang*.⁷⁹

De basis ablauteursen van de sterke werkwoorden zijn: 1. *greifen* – *griff* – *gegriffen*; 2. *bieten* – *bot* – *geboden*; 3. *binden* – *band* – *gebunden*; 4. *nehmen* – *nahm* – *genommen* 5. *lesen* – *las* – *gelesen*; 6. *fahren* – *fuhr* – *gefahren*. De categorieën van de zwakke werkwoorden waren al in het Middenhoogduits verenigd.⁸⁰

Dit proces werd in Nieuwhoogduits voltooid, waar de vorm van de suffix van de zwakke preteritum *-te* werd en het partizip van de verleden zonder deze *-t* suffix ook de prefix *ge-* ontving: *sagen* – *sagte* o.v.t., *gesagt* – partizip. De uitgangen van de 3de persoon Pl. *-ent* werd in her Nieuwhoogduits tot *-en* ontwikkeld en met de eerste persoon Pl. verenigd. Bijv. *wir leben* ~ *sie leben*. De infinitief heeft haar flectie verloren en daarom ontstond de constructie *zu* + *Infinitiv* bijv. *sehen* → *zu sehen*.⁸¹

⁷⁸ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 332

⁷⁹ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 332.

⁸⁰ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 332.

⁸¹ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 333.

8. Nederduitse elementen in de NieuwHoogduitse geschreven taal

Het Nederduits is, hoewel het in de loop van de historische ontwikkeling van het Duitse volk voortdurend van de doordringen van zijn zuidelijke zuster taal was, niet passief gebleven, maar het heeft zijn rol in verschillende tijdperken en zo - de verrijking en verfijning van het Hoogduits geschreven en standaardtaal in vele opzichten bijgedragen.

Dankzij de taalkundige invloed van de Hanse zijn vele Nederduitse woorden aan het begin van de Nieuwhoogduitse periode naar de Duitse woordschat doorgedrongen: bijv. mnd.-mnl. – *waar* > nhd. *Ware*. Bij wijze van verspreiding van de tussen de Zuid- en de Noord centrale Duitse taalgebruik woorden in de Duitse geschreven taal gebruikt, die de Nederduitse oorsprong hadden bijv. *fett* naast *feist*, *Stoppel* naast *Stupfel*, *Lippe*.⁸²

De invloed van het Nederduits kan in de Duitse terminologie van de scheepvaart en in andere spraakgebruik van de zeemannen worden overgenomen bijv. *Strand*, *Küste*, *Düne*, *Bucht*, *Moor*, *Boot*, *Kiel*, *Tau*, ...⁸³

Behalve de woordenschat heeft het Nederduits ook de grammatica van de Duitse standaardtaal beïnvloed. Bijv. de synthetische preteritum, verder veralgemening van de genitive -s (bijv. *Mutters Hut*) en de toename van de meervouden op -s, ook het gebruik van *haben* als de hulpwerkwoorden naast de werkwoorden *stehen*, *liegen*, *sitzen* (ich **habe** gestanden/gelegen/gesessen tegenover ich **bin** gestanden/gelegen/gesessen). Tot slot, natuurlijk, zijn ook de plaatsen en persoonsnamen met de Nederduitse oorsprong *Hannover*, *Wittenberge* of *Jens*, *Jensen* genoemd.⁸⁴

⁸² Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 300.

⁸³ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 300.

⁸⁴ Hutterer, *Die germanischen Sprachen* (1987), 300.

Conclusie

Dankzij de taalgeschiedenis van het Duits en het Nederlands is mogelijk de geboorte en ontwikkeling van deze twee talen gadeslaan. De eerste sporen zijn in de Indo-Europese stammen die van de Zuid-Rusland verhuisden. De verhuizing werd het Indo-Europees over Europa verbreed. Het nieuwe contact met andere cultuur, met mensen en omgeving heeft het Indo-Europese met de oorspronkelijke talen hebben het taalniveau verschoven. Na deze invloed kwam tot een klankverschuiving die fataal in dit tijdperk is. De Germaanse taal ontstond. De hervorming van het Germaans was niet alleen met betrekking tot de medeklinkers maar ook tot de klinkers. De veranderingen die het Indo-Europese heeft doorgegaan, zijn de basis van sommige hedendaagse moderne woorden. De verschillen tussen deze talen zijn niet alleen in hun morfologie maar ook wat betreft geografie en dialecten. De klankverschuivingen hebben de grootste veranderingen in de beide talen veroorzaakt. Na de scheiding van de Continentaal-West Germaanse talen is het op de eerste moment mogelijk over het 4 taalgebieden te spreken. Hier ontstond de Nederlandse en de Hoogduitse taal en hun dialect – het Nederduits. Na de benadering van de geschiedenis van het Nederlands en het Duits en dan de beschrijving van de morfologie van de beide talen plus hun dialect het Nederduits, is het mogelijk te zien, welke gemeenschappelijke eigenschappen hebben en omgekeerd.

De taalkundige invloed van de Hanse heeft ook de sporen van het Nederduitse dialect de in het Hoogduits verlaten. Het gaat niet alleen over de woordenschat maar ook over de grammatica van de Duitse taal.

Bronnen

Literatuurlijst

Cordes, Gerhard & Dieter Mohn (1983). *Handbuch zur niederdeutschen Sprach- und Literaturwissenschaft*. Berlin: E. Schmidt.

Horst, Joop van der & Maarten van den Toorn (1977). *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Hutterer, Claus Jürgen (1987). *Die germanischen Sprachen: Geschichte in Grundzügen*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2. deutsche Auflage.

König, Ekkehard & Johan van der Auwera (2002). *The Germanic Languages*. New York: Routledge.

Sijs, Nicoline van der (2006). *De Geschiedenis van het Nederlands in een notendop*. Amsterdam: Bert Bakker.

Internet bronnen

Sprachfamilie der Welt [online]. [gebruikt op 2016-04-18]. Zie link:

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Sprachfamilien_der_Welt_%28Wikipedia_Farben%29.png

Resumé v češtině

Táto bakalářská práce nabízí porovnání dvou příbuzných germánských jazyků – nizozemského a německého. Zabývá se zejména tím, jak se tyto jazyky postupně vyvíjeli. Cílem práce je tyto jazyky porovnat a pokusit se poukázat na jejich vzájemné shody či odlišnosti, které se vytvořily v posledních staletích. Analýza je založená na zkoumání textů z obou jazyků a z jazyku anglického. Práce je psaná v nizozemštině a je rozdělená do osmi kapitol. V úvodní kapitole jsou popsány počátky vývoje indoevropské jazykové větve, ze které se později vyvinuly mimo jiné i jazyky germánské. Ve druhé a třetí kapitole se diplomant zabývá historií jazyků a postupný vznik moderní standardní verzi jazyků. Čtvrtá kapitola se zabývá jedním z dolních německých dialektů. V této kapitole je možné vidět vývoj a gramatickou strukturu, ovlivněnou zejména německým a nizozemským jazykem. V páté a šesté kapitole je stručně popsána morfologie obou porovnávaných jazyků. Z této kapitoly pak vychází samotné srovnání německého a nizozemského jazyka, které se objevuje v kapitole sedmé – jich společné shody a odlišnosti. Poslední kapitola se zaměřuje na to, jak dolní němčina ovlivnila horní němčinu a jaké stopy v ní zanechala.

English Abridgement

This thesis offers a comparison of two related Germanic languages, Dutch and German. It focuses especially on their historical development, in which they became gradually separated. The aim of the thesis is to compare these languages and try to find common parallels and differences that have developed in recent centuries. The thesis writer bases the analysis on texts of both chosen languages and the English language. The thesis is written in Dutch and is divided into 8 chapters. In the introductory chapter, the thesis describes the early development of Indo-European languages, from which later evolved Germanic languages. Second and third chapter discuss the history of languages and the gradual emergence of modern standard language version. The fourth chapter presents the Low German dialect. In this chapter, one can see the evolution of such language variety and its grammatical structure, which was influenced mainly by German and Dutch languages. In the fifth and sixth chapters, the thesis writer briefly describes the morphology of both languages – this part serves as a basis for comparison of German and Dutch – many similarities and differences are shown. The last chapter focuses on how High German was influenced by Low German and which aspects of this influence are visible in it nowadays.

Anotace

Jméno autora: Jana Kuzmíková

Název katedry a fakulty: Katedra nederlandistiky Filozofická fakulta v Olomouci

Název bakalářské práce: *Tussen het Nederlands, Nederduits en Hoogduits: De geleidelijke vorming van een taalgrens.*

Anglický název bakalářské práce: *Between Dutch, Lower Dutch en (High)German: The gradual formation of a language frontier.*

Vedoucí bakalářské práce: prof. dr. Wilken Engelbrecht, cand. litt.

Počet stran: 41

Klíčová slova: dějiny německého jazyka, dějiny nizozemského jazyka, dolní němčina, vývoj jazyka, posun hlásek, porovnání německého a nizozemského jazyka, morfologie

Krátká charakteristika: Tato bakalářská práce se zabývá porovnáním dvou příbuzných germánských jazyků, nizozemského a německého, a zejména, jak se tyto jazyky postupně oddělily a dolní německé dialekty mizely. Cílem práce je tyto jazyky porovnat a pokusit se poukázat na společné shody či odlišnosti, které se vytvořily v posledních staletích. Vycházím přitom z textů z obou jazyků a z dolní němčiny